Věda a perspektivy № 11(18) 2022
ISSN 2695-1584 (Print)
ISSN 2695-1592 (Online)

https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11(18)-111-123

Петро Волошин

доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва,
Заслужений працівник культури України,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна,
https://orcid.org/0000-0002-6235-8003

Ганна Волошина

доцент кафедри теорії початкового навчання,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
м. Умань, Україна,
https://orcid.org/0000- 0003- 1039- 6056.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті порушується важлива проблема сучасності – виховання громадянськості молодших школярів. Досвід та проведений експеримент підтверджує, що процес формування громадянськості повинен бути безперервним, тобто, охоплювати урок, позакласні та факультативні заняття, громадську діяльність школярів, всю позаурочну та позакласну діяльність школярів.

Автор аналізує специфіку позакласної діяльності, зміст, форми й методи проведення такої роботи. Аналізує народні звичаї, традиції й обряди, які поєднують у собі минуле й майбутнє, сприймаються як духовна естафета, заповіт предків, а також спираються на громадську думку і тому виявляють велику життєздатність. У статті класифіковано виховні українознавчі заходи громадянського спрямування. Визначено змістовий аспект поняття «позакласна виховна робота», виокремлено її завдання у контексті формування особистості школярів. Обґрунтовано значення методів та форм позакласної роботи (розповіді, бесіди, екскурсії, історико-етнографічної пошукової діяльності, виховні години, години громадянськості; традиційні та родинні свята, участь школярів у козацькому русі), які сприяють формуванню громадянської свідомості молодших школярів.

Саме вони допомагають молодшому школяреві насамперед визначити свої потенційні можливості, нахили та уподобання, а вже потім реалізувати їх

у певних видах роботи. Окрім того, школярі набувають не тільки відповідних організаторських та виконавських навичок. У них формуються навички роботи у колективі, вони вчаться відстоювати свою думку та рахуватися з думкою інших, бути толерантними, підкорювати власну діяльність інтересам громади. У процесі такої діяльності формується усвідомлення себе громадянином України, громадянська гідність, відповідальність, громадянський обов'язок, працелюбність, вимогливість до себе, ціннісне ставлення до Конституції, законів та символів держави, потреба у дотриманні обов'язків та прав дитини; усвідомлення належності до українського народу.

Ключові слова: молодші школярі; позакласна діяльність; громадянськість; громадянська гідність; відповідальність; громадянський обов'язок; громадянська свідомість; народні звичаї; учнівське самоврядування.

Petro Voloshyn

PhD, associate professor, Honored Worker of Culture of Ukraine,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine,
https://orcid.org/0000-0002-6235-8003

HannaVoloshyna

PhD, associate professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine,
https://orcid.org/0000- 0003- 1039- 6056

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF EXTRA-CLASS ACTIVITIES IN THE EDUCATION OF CITIZENSHIP OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN MODERN CONDITIONS

Abstract. The article deals with an important modern problem - education of citizenship of younger schoolchildren. Experience and conducted experiments confirm that the process of citizenship formation should be continuous, i.e., it should cover the lesson, extracurricular and optional classes, social activities of schoolchildren, all extracurricular and extracurricular activities of schoolchildren.

The author analyzes the specifics of extracurricular activities, the content, forms and methods of conducting such work. Analyzes folk customs, traditions and rites that combine the past and the future, are perceived as a spiritual relay, a testament of ancestors, and also rely on public opinion and therefore show great viability. The article classifies educational Ukrainian studies measures of civic orientation.The content aspect of the concept of "extracurricular educational work"

is determined, its task is singled out in the context of the formation of the personality of schoolchildren. The importance of methods and forms of extracurricular work (stories, conversations, excursions, historical-ethnographic research activities, educational hours, citizenship hours; traditional and family holidays, participation of schoolchildren in the Cossack movement) that contribute to the formation of civic consciousness of younger schoolchildren is substantiated.

It is they who help the younger schoolboy first of all to determine his potential opportunities, inclinations and preferences, and only then to realize them in certain types of work. In addition, schoolchildren acquire not only relevant organizational and executive skills. They develop teamwork skills, they learn to defend their opinion and consider the opinion of others, to be tolerant, to subordinate their own activities to the interests of the community.

In the process of such activity, self-awareness as a citizen of Ukraine, civic dignity, responsibility, civic duty, hard work, self-demandingness, value attitude to the Constitution, laws and symbols of the state, the need to observe the duties and rights of the child are formed; awareness of belonging to the Ukrainian people.

Keywords: younger schoolchildren; extracurricular activities; citizenship; civil dignity; responsibility; civic duty; civic consciousness; folk customs; student self-government.

Постановка проблеми. Актуальність вибору теми статті пояснюється тим, що умови, в яких перебуває Україна сьогодні, потребують подальшої консолідації суспільства, і особливої ваги набуває виховання прийдешніх поколінь справжніми громадянами незалежної України.

Взаємопов'язаність даної дослідницької проблеми із важливими питаннями інших наук. Проблема, яка порушується в даній статті, пов'язана з низкою наукових дисциплін, зокрема з соціологією, методикою, лінгвістикою тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними українськими вченими-педагогами проблема громадянського виховання підростаючого покоління досліджувалася у різних аспектах: концептуальні основи виховання громадянина розробляли О.Вишневський, Т.Дерев'янко, О.Сухомлинська. У контексті нашого дослідження актуальними є роботи П.Кензьора, де визначено організаційно-педагогічні умови комплексної реалізації інноваційних форм громадянського виховання старшокласників у навчально-виховному процесі та позакласній діяльності та Л.Рехтети, яка визначила психолого-педагогічні умови громадянського виховання учнів 5–9 класів у позаурочній виховній діяльності.

Метою даної статті є систематизація й узагальнення досвіду роботи з виховання громадянськості молодших школярів у позакласній та позаурочній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Чітка організація позакласної роботи розширює виховні можливості школи, сприяє самовизначенню школярів, допомагає їм активно включитися у різні види діяльності та формує навички співпраці у колективі. Це дозволяє класоводам виявити уподобання, інтереси та нахили школярів, допомогти їх реалізувати на практиці. Разом з тим, позакласна діяльність допомагає зміцнити учнівський колектив, сприяє формуванню практичних умінь і навичок набуття повсякденного громадського досвіду, залучає до участі в органах учнівського самоврядування.

Термін «позакласна робота» педагогічна наука визначає як діяльність, що організується з класом, групою учнів у позаурочний час для задоволення потреб школярів у змістовному дозвіллі (свята, вечори, дискотеки, походи), їхня участь у самоуправлінні та суспільно корисній діяльності, дитячих громадських об'єднаннях і організаціях [10, с. 341-342].

У формуванні громадянськості молодшого школяра, на наше переконання, вирішального значення набуває педагогічно організована чітка взаємодія як класної так і позакласної діяльності, тому наша головна увага була спрямована на розробку форм виховної діяльності та на побудову такої її системи, яка була б спроможна забезпечити поступове зростання потреби учня щодо вияву його громадянськості. При цьому передбачалося, що громадянська діяльність школярів поступово ускладнюватиметься: змінюватимуться мета і завдання, зміст діяльності, підвищуватиметься вимогливість до школярів з боку дорослих; зростатимуть вимоги до самостійності, ініціативності, варіативності рішень, вчинків, поведінки, до їх обґрунтованості. Саме таке поступове ускладнення позаурочної виховної діяльності з чітко спрямованою громадянською орієнтацією є однією з найголовніших умов підвищення її розвиваючого й виховного впливу на учня.

Отже, метою позакласної діяльності є закріплення первинних навичок участі у громадянських актах, створенні відповідних ситуацій, що дозволяють вправлятися в реалізації громадянських прав і свобод. У позакласній виховній роботі ефективними формами організації громадянського виховання учнів початкових класів, як засвідчує наше дослідження, є: організація пошукової народознавчої діяльності; виховні години, години громадянськості; традиційні та родинні свята; вікторини; навчально-пізнавальні екскурсії до краєзнавчого музею.

Особливу роль і значення відіграють активні форми діяльності. Адже саме вони допомагають молодшому школяреві насамперед визначити свої потенційні можливості, нахили та уподобання, а вже потім реалізувати їх у певних видах роботи. Окрім того, школярі набувають не тільки відповідних організаторських та виконавських навичок. У них формуються навички роботи у колективі, вони вчаться підкорювати власні інтереси інтересам

більшості, відстоювати свою думку та рахуватися з думкою інших, бути толерантними, оцінювати власну діяльність під кутом зору особистих інтересів та інтересів громади.

Однією з таких форм роботи є організація пошукової народознавчої діяльності молодших школярів та проведення за її результатами годин громадянськості. Прилучення учнів до вивчення історії свого села, міста, вулиці, історичних пам'яток, збирання предметів минувшини, записування традицій, звичаїв, пісень, легенд, прислів'їв та інших видів усної народної творчості допомагає відчути власне коріння. Адже український народ виховувався на етнічних педагогічних ідеалах, які передавалися з покоління в покоління насамперед через усну народну творчість. Згадаймо кобзарів, які були виконавцями й пропагандистами історичних пісень, балад, народних дум – своєрідних кодексів честі, доблесті, геройства й моральних чеснот.

Основна мета пошукової діяльності, яку ми поставили перед учнями, – це записати якомога більше творів усної народної творчості, насамперед українських народних пісень, які є маловідомими (тобто, розпитати у своїх бабусь, дідусів, родичів). Формування громадянськості через таку активну громадянську діяльність, участь у різних заходах – один із важливих компонентів і напрямів громадянського виховання. При цьому важливо враховувати творчий потенціал школяра та членів його родини. Спільній участі у виховних заходах і учнів, і батьків великого значення надавав академік О. Захаренко. Він вважав, що в селі, де маленька школа, де кожен мешканець, і дорослий, і школяр, знають одне одного в обличчя, було б просто нерозумно проводити виховну роботу з дітьми без участі дорослих, не включаючи дітей в життя села, і навпаки, дорослих – життя школи.

Велику роль в організації позакласної роботи з громадянського виховання відіграють заходи, пов'язані з календарною обрядовістю. Це і свято Покрови Пресвятої Богородиці, «Святого Миколая», «Щедрий вечір», свято «Стрітення», «Благослови, мати, весну зустрічати» та ін. Занурення у поетичний світ народних мелодій забезпечило засвоєння дітьми характерної для українського народу образно-емоційної та музично-інтонаційної системи. Пісенні герої, образи, почуття, з якими діти зустрічаються в народних піснях, безперечно, впливає на формування їхнього духовного світу, громадянськості.

Завдання школи і всієї освітньої галузі полягає в тому, щоб спрямувати власний творчий потенціал на пошук і використання таких методів педагогічного впливу, які б спиралися на основні засади формування особистості сучасних дітей: на їхню енергію, широке коло знань та інтересів, самостійність, ініціативність та активність.

Досить ефективною формою залучення школярів до активної діяльності та реалізації власного потенціалу, особливо в умовах сьогодення, є, на наш

погляд, учнівське самоврядування. Школярі можуть брати участь у самоврядуванні через загальні збори учнів, шкільну учнівську конференцію, раду учнів, учнівський комітет, його комісії, штаби тощо.

На жаль, лише в окремих школах України створені органи учнівського самоврядування, але в основному у старшій школі, не дивлячись на те, що такий засіб виховання дітей є однією з головних умов реалізації принципів особистісно зорієнтованого навчання й виховання. Прилучати учнів до участі у громадському житті класу, школи необхідно уже з перших днів перебування дитини в школі. Кожен школяр має відчути, що він є її господарем і спроможний на елементарному рівні, безперечно, з допомогою й під керівництвом дорослих, вирішувати основні завдання, що торкаються його перебування в школі.

Заслуговує на увагу досвід роботи з виховання громадянськості Сахнівської школи (Черкаська обл.), де довгий час працював її директором академік АПН України О. Захаренко. Як виховний засіб впливу на школярів він використовував загальношкільні лінійки [6]**.** Ми ретельно проаналізували їх тематику і зміст.

Уже зовнішній аспект лінійок (щоденне підняття державного прапора й виконання гімну України, вітання всіх жителів села, учителів з особливим сімейним святом) засвідчує те, що школа стала осередком духовності й громадянськості на селі. Лінійки були спрямовані й на те, щоб виховувати такі моральні феномени, як совість, людяність, громадянськість, патріотизм, відповідальність, свобода, гуманізм, почуття власної гідності, творчу ініціативу, підприємливість, толерантність.

Піклуванням про рід, родину, про старих і одиноких людей пронизані сюжети лінійок «Пізно» і «То не ваша бабуся», «Братик і сестричка», «Сімейні літописи», «П’ять прохань до випускників» та ін. Такі відверті розмови виховують не просто поважливе ставлення до своєї родини, родинних зв’язків, любов до батьків, стареньких бабусь, братів і сестер, готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, виховують шляхетне ставлення до дівчини, жінки, матері, бабусі, вони допомагають усвідомити дивовижний скарб людського спілкування й природу людських взаємин. Адже громадянське виховання здійснюється на національному ґрунті, через засвоєння національних норм і традицій, багатої духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами відносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. «Не втратьте пам’ять як втратили її ми. Безпам’ятство – це голодомор, це зневага до праці батьків і дідів, що створили шедеври української культури, освіти, науки, техніки, зневага до тих, хто поклав голову, ради цілі, ідеї, ради життя своїх дітей», – писав О. Захаренко [6, с.122].

О. Захаренко на своїх лінійках наповнював серця своїх вихованців добротою й сердечністю, виховував активну громадянську позицію,

забезпечував кожного можливістю отримати громадянські знання, громадянські уміння та громадянські чесноти. Він створював умови для набуття учнями досвіду громадянської дії, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

Отже, основні завдання, які вирішуються, при організації самоврядування, на наш погляд, такі:

– створити учням такі умови, де б вони могли самостійно вирішувати актуальні питання життя класу;
– сформувати почуття гідного господаря класу, школи;
– створити для кожної дитини умови для реалізації власних можливостей в обраній сфері діяльності, виявити себе як особистість, індивідуальність;
– розвивати почуття відповідальності, самосвідомості;
– вивчати та дотримуватися прав і обов'язків дітей, учнів;
– домогтися, щоб всі учні знали й визнавали державні та народні символи, традиції;
– організовувати пошукову народознавчу діяльність;
– організувати допомогу у навчанні тим, хто її потребує,
– розвивати навички спілкування, підвищувати культуру спілкування;
– вчити приймати рішення й відповідати за них;
– утверджувати повагу до законів держави;
– повагу до представників усіх етносів;
– вчитися залежно від конкретних умов знаходити правильні рішення й долати труднощі;
– виявляти ініціативу й творчість, робити свій посильний внесок у будь-яку колективну справу.

Але найосновніша мета діяльності органів самоврядування – це виховати в учнів активну громадянську позицію. Як відзначає Л.Рехтета, «Самоврядування в широкому розумінні торкається всього способу життя і поведінки учнів. При цьому треба не загубити стратегічну, соціальну мету, яка полягає в підготовці особистості до активної, свідомої участі у справах і турботах, що стосуються життя в суспільстві» [8, 39].

Аналіз досвіду роботи окремих закладів середньої освіти показав, що на формування громадянськості впливає активна участь школярів у козацькому русі, який набуває дедалі глибшого й масовішого характеру. Адже козаки великого значення надавали вихованню таких якостей особистості, як мудрість, мужність, справедливість. Запорізьке козацтво – гордість української нації. Його ідейно-моральний потенціал – це ядро козацької

духовності, яка є невичерпною скарбницею громадянського виховання підростаючих поколінь.

Значний вплив на формування вимог до виховання прийдешніх поколінь мали ті моральні норми, які сформувалися на основі козацької педагогіки в Запорізькій Січі. Козаки високо цінували сміливість, ініціативність, взаємовиручку, витончену військову майстерність, хоробрість, мужність, винахідливість, щедрість. Вони зневажали жадобу до збагачення та понад усе цінували волю.

У багатьох регіонах України активно починають відроджуватися козацькі виховні традиції. Гурти, загони та інші об'єднання юних козаків діють в окремих закладах середньої освіти. У своїй діяльності молодіжні козацькі осередки керуються національною ідеологією, філософією, світоглядом та іншими складовими духовності.

У деяких закладах України вже створені своєрідні козацькі республіки, із своїм статутом, програмою навчання, виховання й проведення суспільно корисних справ.

Нам також вдалося створити на базі експериментальних класів початкової школи – справжню Козацьку державу з відповідними органами самоврядування і з дотриманням таких принципів:

– *демократичності* (обрання до органів на основі громадської думки);

– *виборності* (на основі об'єктивної характеристики кандидатур відбувається голосування за висунуту кандидатуру);

– *змінності* (зміна напрямів роботи, забезпечення кожному нових функцій у колективі);

– *звітності* (звіт про виконання доручень після завершення певного виду діяльності);

– *співробітництва, довіри;*

– *особистої і колективної відповідальності за спільну справу.*

Наша модель була створена за аналогією структури козацької держави, але не повна її копія.

Перед створенням Козацької держави ми разом зі школярами засвоїли змістовий аспект таких понять: державні символи, органи влади, Конституція. Отже, ми вирішили створити свою маленьку державу і навчитися управляти нею.

Як і в кожній державі необхідно було спочатку розробити проєкт Конституції козацької держави, яка була прийнята на загальних зборах визначених нами закладів середньої освіти. Розробити проєкт такої Конституції нам допомогли українські прислів'я і приказки про українське козацтво. Нижче наводимо витяг із Конституції.

Витяг із Конституції

Завжди гідно неси ім'я громадянина козацької держави. Пам'ятай: «Яка совість, така й честь», «Українське козацтво гідне безсмертя», «Для українця втратити честь – все одно, що вмерти», «Честь не терпить неправди», «Козацьке життя – це обов'язок бути гідним свого народу».

Люби своє рідне село (місто). Дбай про його красу і завжди пам'ятай: «За рідною землею і в небі скучно», «Будь борцем у своєму житті, бо Вітчизна лише одна», «Забудеш рідний край – висохне твоє коріння».

Люби свою школу, а це означає: добре ставитися до дітей і дорослих; допомагати учителям; бути відкритим до успіху, щастя і добра. «Будь доброзичливий душею, видатний і знаний сердечною простотою», «Треба жити і діяти так, наче на тебе дивляться прийдешні покоління».

Умій підтримувати інших, пам'ятай прислів'я: «Де дружно, там і хлібно», «Нам заповідано довіку допомагати в біді побратимові».

Не ображай нікого. «Козак ніколи не стане принижувати людину, навіть не тому, що це великий гріх», «Козак не терпить образи й нікому її не завдає», «Де згода не панує, там і горе танцює».

Завжди говори правду, за неї не критикуй. «Правда суду не боїться», «Стій за правду горою, тоді і люди за тобою», «За правду не позивай, скинь шапку та поклонися».

Не заважай ні вчитися, ні навчати. «Де грамотні люди, там біди не буде».

Далі ми розробили структуру «Козацької держави» на чолі з гетьманом.

1. Гетьман
2. Рада при гетьмані, яка складається з полковників.
3. Сотенна старшина.
4. Сотні

Разом з учнями та учителями експериментальних класів було розроблено Положення Козацької держави, визначені:

– повноваження загальних зборів;

– повноваження гетьмана;

– повноваження сотника;

– права та обов'язки громадян Козацької держави

Вибори були максимально наближені до реальних. Це робилося для того, щоб діти, по-перше, ознайомилися із принципами виборів, з їх ходом, по-друге, відчули значущість того, що відбувається. Голосування було таємним, тому заздалегідь створена лічильна комісія підготувала бюлетені.

Для ознайомлення школярів з основними принципами виборів, ми провели їх за всіма правилами, які торкаються виборчої системи. Ми також прагнули, що вони відчули значущість цієї події в їхньому житті.

Голосування, як і належить, було таємним. Ще напередодні була створена лічильна комісія, яка підготувала бюлетені. У день виборів були й наглядачі – батьки. Обраний за результатами голосування гетьман у своєму виступі озвучив програму реалізації накреслених завдань.

На першому засідання при гетьмані було вирішено у кожному класі-полку створити по три сотні, (сотня правопорядку, освіти, культури та дозвілля), на чолі якої стоїть сотенний. Він же входить до сотенної старшини.

Сотні створювалися відповідно до нахилів та інтересів дітей. Далі ми визначили цілі, завдання та напрями діяльності кожної сотні.

Організовуючи роботу кожної сотні, ми використовували знання учнів, отримані на уроках у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. Як на уроках читання, так і української мови, ми з навчальною та виховною метою використовували віршовані та прозові твори з «Хрестоматії з громадянського виховання молодших школярів», укладеної нами [3]. Наприклад, цілеспрямовано ми використовували невеличкі поетичні та прозові з розділів УІ – «Держава, її основні закони та символіка»; Х– «Самоврядування у початкових класах», ХІІІ – «Казки з правового виховання». Ці знання допомагали дітям під час обговорення статей та телепередач на правову тематику, при проведенні тижня правової культури, під час проведення вікторин та брейн-рингів.

Варто відзначити, що за такого поєднання класної та позакласної діяльності відбувалося не тільки нашарування знань учнів, а й вироблялися відповідні уміння та навички, які необхідні у спілкуванні, вироблялися навички спільної діяльності у колективі, що на сьогодні має досить важливе значення. Наші спостереження показали, що у позитивному напрямі змінювалося і ставлення дітей до своїх ролей. Якщо на початку діяльності у Козацькій державі деякі молодші школярі дещо скептично ставилися до виконання доручень, не вірили у те, що їм дозволять самостійно вирішувати певні завдання, то з часом вони переконалися у тому, що навчилися працювати у колективі, зважати на думку інших, відстоювати власну точку зору, не ображаючи гідності інших. Окрім того, вони успішно використовували, як ми уже відзначали, знання, отримані на уроках. Не дивлячись на те, що така діяльність насамперед впливала на розвиток когнітивного та праксеологічного компонента, те, з яким задоволенням учні брали участь в організації запланованих заходів, як змінювалося їхнє ставлення до себе, інших, до діяльності взагалі засвідчує про вплив і на аксіологічний компоненти громадянськості молодшого школяра. Нам вдалося сформувати в учнів почуття господаря класу, кожній дитині були створені умови для реалізації своїх можливостей у вибраній сфері діяльності, виявити себе як особистість, індивідуальність. Спостереження показали, що міські й

сільські школярі експериментальних шкіл з однаковим задоволенням брали участь у діяльності сотні правопорядку. Але найбільше їм подобалося не тільки вивчати, а й використовувати набуті знання про права та обов'язки дітей та дорослих. Це відзначили і учителі, і батьки дітей.

Окремо варто сказати й про діяльність сотні освіти. До неї входили, як правило, учні, які добре навчаються.

Сотня освіти організовувала роботу, яка була спрямована на формування національної свідомості й людської гідності. Тому всі заходи ретельно готувалися. До них максимально залучалися члени родини. А допомагали нам також знання, отримані у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. Насамперед з навчальною метою ми використовували твори таких розділів «Хрестоматії»: І – «Бо ти на землі людина»; ІІ– «Козацьке життя – це обов'язок бути гідним свого народу»; ІІІ – «Моя родина – Україна»; ІУ – «Чи є в світі що світліше, як моя родина»; У– «Дай знання нам, школо-мати»; УІ – «Той лиш пошани достоїш, хто мову шанує свою». У названих розділах були дібрані твори, на матеріалах яких учитель мав змогу виховувати почуття патріотизму, високої поваги і любові до рідної країни, рідної землі, її історії, до свого роду, родини. Надовго, напевно, залишиться в пам'яті школярів виховний захід «Святість сімейних традицій». Учні підготували невеличкі віршовані твори з розділу «Хрестоматії» «Чи є в світі що світліше, як моя родина». Це були твори про неньку і батька, про рід, родину, славу роду. Адже родина – це те життєдайне джерело, без якого не може жити людина. А батьки розповіли про свої сімейні традиції. Вони у кожного були – різні. Але, на наш погляд, кожен учень зрозумів, що найсвятіше, що є на землі – це його родина. Ми бачили, як деякі діти несміливо пригорталися до своїх батьків, наче просили вибачення за те, що не завжди слухалися і допомагали їм.

Отже, організована нами взаємодія навчальної та позакласної діяльності сотні освіти допомогла молодшим школярам не просто більше дізнатися про свою державу, її символи, родину, родовід, а й усвідомити їх значущість для кожного окремо і для держави в цілому; розвивати навички спілкування, підвищити культуру спілкування. Варто відзначити й те, що якщо робота проводиться систематично й цілеспрямовано, з максимальною самостійністю учнів, вона приносить бажані результати.

До сотні культури і дозвілля ми залучали школярів, які мали певні мистецькі нахили: вміли співати, малювати, захоплювалися ігровою діяльністю, мали бажання організовувати змістовне дозвілля своїх однолітків.

Сотня культури і дозвілля постійно під час великої перерви організовувала народні ігри, про які діти дізналися під час організації

народознавчої пошукової роботи та у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу.

Організовуючи роботу сотні, діти також використовували матеріали таких розділів «Хрестоматії»: «Народно-поетичні символи України», «Народна пісня – незатьмарене джерело життя», «Дидактичні ігри громадянського спрямування».

На уроках читання ми практикували як творчий вид роботи інсценування творів, що вивчалися. Школярі, навіть ті, які не завжди працювали на уроках, у такому виді діяльності брали активну участь. Тому ми використали таке бажання дітей і провели конкурс інсценованих казок, де кожен школяр мав можливість реалізувати власний творчий потенціал, усвідомити, що відчувають герої, права яких порушуються. Після цього заходу у дітей з'явилося бажання не тільки брати участь, а й створювати власні казки. Звичайно, вони не мали досвіду, тому їхні казки були далекі від досконалості, але найголовніше те, що у них з'явилося бажання творити.

Ми прагнули насамперед сформувати у молодших школярів навички самоврядування, громадянської активності у процесі практичної громадянської діяльності учнів, щоб кожна дитина відчувала свою правову захищеність, могла вільно висловлювати власну думку, відстоювати свої права, але й до обов'язків мала ставитися відповідально, брала активну участь у плануванні роботи козацької держави, обирати правильні шляхи для реалізації поставлених завдань. Ми враховували й те, що молодшим школярам ще важко визначитися у власних пошуках, тому й доручення у козацькій державі вирішили змінювати кожні два місяці. Це допомагало набувати певних навичок роботи у різних сотнях, познайомитися з «технологією» вироблення колективних рішень та їх реалізацією.

Окрім того, ми переконалися що участь в управлінні Козацькою державою відкриває можливість для формування громадянської відповідальності особистості, оскільки виховання в ній проводиться через широкі програми дій, які приваблюють школярів, базуються на урахуванні їхніх вікових особливостей. Їм притаманна різнобічна методика дій: гра, змагання, забави, зустрічі, свята, екскурсії, мандрівки тощо.

Висновки. Отже, така взаємодія навчальної та позакласної діяльності допомагала молодшим школярам не просто більше дізнатися про свою державу, її символи, родину, родовід, а й усвідомити їх значущість для кожного окремо й для держави в цілому; розвивати навички спілкування, підвищувати культуру спілкування. Варто відзначити й те, що якщо робота проводиться систематично й цілеспрямовано, з максимальною самостійністю учнів, вона приносить бажані результати.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї актуальної проблеми. Зокрема, більш системного й

глибокого вивчення та узагальнення потребує проблема підготовки учителів початкових класів до виховання громадянськості школярів як у навчальній, так і позакласній діяльності в умовах Нової Української Школи.

Література:

1. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ: 2006. 40 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Т. 1. Вид. 3-тє. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 192 с.
3. Волошин П. М. Хрестоматія з громадянського виховання молодших школярів. Умань: Софія, 2007. 185 с.
4. Волошин П. М. Уроки громадянської гідності: факультатив для молодших школярів. Інтерактивні технології навчання: спецвипуск *Сільська школа України*. 2004. № 16-17. С.67-75.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник . Київ: Либідь, 1997. С. 75.
6. Захаренко О. А. 210 шкільних лінійок. Сахнівка: 2002. 295 с.
7. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні: минулий досвід та сучасні потреби: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: 2015. 111 с.
8. Рехтета Л. О. Виховання громадянськості в учнів 5-9 класів у позаурочній діяльності : методичні рекомендації Миколаїв: 2002. 58 с.
9. Сухомлинський О. В. Вибрані твори : у 5 т. Т. 4 . Київ: Радянська школа, 1976. 637 с.
10. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія, 2000. 242 с.

References:

1. Beh, I. D. (2006). *Programa patriotichnogo vihovannja ditej ta uchnivs'koï molodi [The program of patriotic education of children and school youth]*. Kiïv [in Ukrainian].
2. Vashhenko, G. (1994). *Vihovnij ideal: pidruchnik dlja pedagogiv, vihovateliv, molodi i bat'kiv [Educational ideal: a textbook for teachers, educators, youth and parents]*. (vol. 1-3). Poltava: Poltavs'kij visnik [in Ukrainian].
3. Voloshin, P. M. (2007). *Hrestomatija z gromadjans'kogo vihovannja molodshih shkoljariv [Textbook on civic education of younger schoolchildren]*. Uman': Sofija [in Ukrainian].
4. Voloshin, P. M. (2004). Uroki gromadjans'koï gidnosti: fakul'tativ dlja molodshih shkoljariv [Lessons of civic dignity: elective for younger students]. *Interaktivni tehnologiï navchannja: specvipusk Sil's'ka shkola Ukraïni - Interactive learning technologies: special issue Rural School of Ukraine*, 16-17, 67-75 [in Ukrainian].
5. Goncharenko, S. U. (1997). *Ukraïns'kij pedagogichnij slovnik [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kiïv: Libid' [in Ukrainian].
6. Zaharenko, O. A. (2002). *210 shkil'nih linijok [210 school rulers].* Sahnivka [in Ukrainian].
7. Kuchins'ka, I. O. (2015). *Gromadjans'ke vihovannja v Ukraïni: minulij dosvid ta suchasni potrebi [Civic education in Ukraine: past experience and modern needs]*. Kam'janec'-Podil's'kij [in Ukrainian].
8. Rehteta, L. O. (2002). *Vihovannja gromadjans'kosti v uchniv 5-9 klasiv u pozaurochnij dijal'nosti [Education of citizenship in students of grades 5-9 in extracurricular activities: methodical recommendations]*. Mikolaïv [in Ukrainian].
9. Suhomlins'kij, O. V. (1976). *Vibrani tvori [Selected works].* (vol. 1-5). Kiïv: Radjans'ka shkola [in Ukrainian].
10. Ficula, M. M. (2000). *Pedagogika [Pedagogy]*. Kiïv: Akademija [in Ukrainian].